

SZELLEMI IHLETÉS NÉLKÜL

Versek éve 1975, jugoszláviai magyar költők műhelye, összeállította Domonkos István, Pap József, Tolnai Ottó, Forum Könyvkiadó, 1975.

Különös gyűjtemény: harminckilenc költőnk kézfogása. Ennyien szerepelnek, legtöbb esetben 1975-ben írott, először itt közreadott verseikkel a *Versek éve 1975-ben*, amelyben a válogatók felsorakoztattak majdnem mindenkit, aki nálunk versírással foglalkozik. Az elmúlt évek költészeti törekvéseinek megbízható panorámája ez, amely nem mutat sem jobb, sem rosszabb képet annál, amit folyóiratainkból megismerhettünk.

A válogatók érdeme, hogy létrehozták az összefogást, hogy lehetővé tették a seregszemlét, vagyis olyan *évkönyvet*, *panorámát* állítottak össze, amely bemutatja költészetünk adott pillanatát, átlagos hétköznapiját. Minden megkülönböztetés nélkül sorakoznak egymás mellett az értékes, a figyelemreméltó és az egészen jelentéktelen versek. A válogatóknak nem lehetett célja a *szelektálás*, és ezért nem rajtuk múlott, hogy az utószóban óhajtott műhelyeszmé nem valósulhatott meg. A kötet megszületésének alapelve ugyanis döntő módon meghatározta annak jellegét, költészetünk jelenlegi értékszintje teljes mértékben eldöntötte azokat a részszempontokat is, amelyeket a válogatók követhettek. Az értékszint határozta meg a válogatás kritériumait, és nem a válogatók koncepciója a kötet végső arculatát.

Az évkönyv tehát hű tükre költészetünk jelenlegi helyzetének. És ez az érdeme is.

S bár a *Versek éve 1975* tartalmaz olyan figyelemreméltó remekműveket is, mint Domonkos István *Kupléja*, Gál László *Az éhes pókot siratója*, s olvashatunk benne olyan jelentékeny műveket, mint Torok Csaba *1944 nyara*, Fehér Kálmán *Válaszra talált szó* című verse, vagy Koncz István *Másik* című vázlatának egyik-másik része, továbbá Gál László, Fehér Ferenc, Gulyás József, Utasi Csaba, Böndör Pál egy-egy verse, illetve versrészlete, s ha figyelembe vesszük azt is, hogy Pap József, Ács Károly és Tolnai Ottó az elmúlt évben az itt olvasható verseknél lényegesen jobbakat is közölt, akkor megállapíthatjuk — a *Versek éve 1975* megfelelően bizonyítja ezt —, hogy, annak ellenére, hogy költészetünkben születnek jelentős alkotások, a versátlag mégis a pangás jeleit viseli magán. Tudomásul kell venni, hogy az átlagszintbe marta bele magát a rozsdá; az átlagba, amely köztudottan minden literatúrának, ha nem is a büszkesége, de legalább a bázisa.

A *Versek éve 1975* költészetünk mai állapotának körképe. A legmegdöbbentőbb az, hogy az egyes költők *hangja* között még fellelhető némi különbség, a versek *világa* közötti határok azonban egyre inkább elmosódnak. Képletesen mutatja ezt az a tény, hogy mintegy parancsszóra vonulnak fel ebben a könyvben a *divatos és elvont világfájdalom kifejezőeszközei*: a magánizgalmi állapotok, az efemér dacok, a kínsárcányok, a tragikus létélményről szóló illedelmes leckék felmondásai. Minden ködös, minden bizonytalan és minden jelentéktelen. A szentimentális világérzés, a nosztalgikus sorsélmény mechanikus módon *cseveg* a tragikumról, anélkül, hogy a tragikumnak az auráját, arányait, gyökereit felfogná.

A következetlenségbe, a világfájdalmas pózba karikatúraszerű felhangok elegyednek, és a megszokássá vált spleen komikus szellemmé transzponálódik.

Szellem! Talán éppen ezen a ponton kellene elidőznünk. Költészetünk újabban mintha éppen szellemében vált volna indifferenssé saját világ- és korproblémái iránt. Nem intellektuális költészetet kérünk számon, nem filozofikus lírát, de a *Versek éve 1975* apropóján meg kell említenünk azt, hogy egyetlen értékes vers sem kerülheti meg az adott kor intellektuális klímáját, szellemi ihletését: sajátos módon minden egyes jó vers jelzi — szubtilisen és sohasem valami örök nyelvi modellt segítségével — azokat a *gondolati áramlatokat, amelyekben vagy amelyek ellenére megszületik.*

„A lírikus sohasé tudhat eleget, sohasé dolgozhat eleget, mindenütt ott kell lennie, tájékozódnia kell affelől, hogy hol tart a világ, minek az órája ütött ma délben a Földön, írta Gottfried Benn. A nagy matadorok szerint testközelben kell a bikával küzdeni, akkor talán bekövetkezik a győzelem.” A jó író első-sorban gondolkodó, jegyezte meg egy helyen Krleža — de minek folytassuk az idézeteket? —, hisz ezekből is és másokból is arra következtethetünk, hogy a költőnek sohasem szabad megfélekednie az értelem kérdéseiről és kereséséről — az értelmetlenség hullámcsapásaiban sem.

S érdemes lenne feleleveníteni ezt a gondolatot. Költőink a létről *akarnak* szólni: az élet tragédiáiról (fájdalmairól, céljáról, értelméről), a lélek drámáiról, az örök emberi kérdésekről. S ezért van nagy szükség a verseknek szellemi laboratóriumra. S költészetünkben éppen ezt a műhelyt látjuk veszélyesen összezsugorodni. A versek gondolati világa elmerül. Hiányzik az árnyaltság, az intellektuális inspiráció, az a megismerő szellem, amely az általános attitűdöket, létélményeket, érzelmeket külön útra térítené. Ellentmondás van a törekvések és a megvalósulások között: lírikusaink az individualizmusra törekszenek, már-már romantikus pátozzsal szólnak a subjektív érzés és megfogalmazás követelményeiről, de mindez versbeszédben realizálva meghatározatlan lesz, ködös és túlonalt általános én-képletet eredményez.

S ezek után nem meglepő, hogy a nyelv is hasonló problémákat jelez. A *Versek éve 1975* bizonyítja, hogy költőink nagy része elsajátította a kifejezés, a forma, a versnyelv alapvető ismereteit. Fűlsértő banalitások csak egynéhány versben akadnak, a dilettantizmus háttérbe szorult. S hogy mindezek ellenére a költői nyelv stagnál, azzal magyarázható, hogy költőink túlságosan könnyelműen vegyíték a hagyományos és a modern lírai tapasztalatokat. Líránk megszélidült, nem jellemzik a nagy kísérletezések. Az újnak és a hagyománynak a szintézise került élesen előtérbe, csakhogy ebben az igyekezetben a szavak elkopottakká váltak. A hagyomány és a modernitás találkozásakor megindult a szavak korróziója, a szókincs összezsugorodása. Az elmúlt egy-két évtizedben sosem volt közelebb egymáshoz a hagyomány és a modernitás, de soha ily erőteljesen nem érintették egymást. *A rombolásba és az experimentumba beféradt, elfásult nyelv élettelenül kötött ki a hagyományosabb képletek világában. Ami az újban elkopott, a régiben nem tud már megújhódni.* Költői nyelvünk invenciója csökkent. A kötöttebb formákkal, a hagyományos motívumokkal együtt költőink a sztereotip nyelvi elemeket, a sablonos kifejezésformákat hozzák vissza költészetünkbe. Egyszólamúvá lett a vers nyelvi szerkezete, felépítése. A jelenlegi fordulat mintha azt bizonyítaná, hogy az ismerttel, a hagyománnyal ugyanúgy

vissza lehet élni, mint az ismeretlennel, a kísérlettel. A népdal-, népmesevariációk például egészen szélsőséges módon tanúsítják ezt.

A *Versek éve 1975* a maga panorámaszerűségében valóban jelentős dokumentuma annak az igyekezetnek, hogy költőink felújítsák kapcsolataikat a hagyományos formákkal és témákkal. Am az eredmények azt mutatják, hogy az itt felvetődő esztétikai és művészi problémákat kritikánknak és lírikusainknak csak ezután kell megoldaniuk.

Külön vonása e kötetnek, hogy bizalommal fordul a fiatalok felé, nagy számban szerepelnek olyan költők, akik még nem rendelkeznek kötettel, és költői világuk is csak az elkövetkező időszakban alakulhat ki. Megnyugvással vesszük tudomásul, hogy a legfiatalabb költőnemzedéknek nem kell mindent előről kezdenie, de ez nemcsak előnyt, hanem súlyos megpróbáltatásokat is jelent. Féltő, hogy a fiatalok az eltanulhatóból a legkönnyebbet fogják elsajátítani. *Csak középszerű tanítvány lehet az a fiatal költő, aki valóban elhiszi, hogy elmúlt az új kontinensek felfedezésének az ideje és a pallérozott rutinosság pótolhatja a kifejezésbeli és szellemi kalandok többletét.* Megnyugodva olvassuk a fiatalok verseit, de aggodalommal gondolunk rájuk: törekvéseik lehatároltak, kísérleteik részlegesek és szabványosak, verseikből hiányzik a szellemi mámor, nyelvük túlságosan nagy hasonlóságot mutat az előző költőnemzedék nyelvével. Attól tartunk, hogy az általános „lírai konszolidáció” végzetesen befolyásolhatja a legfiatalabbak alkotásait, mert fékezi az újatalkarás vágyát, ez pedig a szellemi horizontok beszűkülésével járhat. Ebben az értelemben is tünődésre érdemes jelenségeket regisztrál a *Versek éve 1975* (talán még arról is érdemes lenne elgondolkodni, mennyire autentikus benne a fiatalokról kialakított kép), amely azt jelzi, hogy a fiatalok olyan időszakban jelentkeztek, amikor tehetségükkel nagyobb feladatokat is vállalhatnak, ha van erejük kilépni kötetsetünk jelenlegi szituációjából.

VÉGEL László

A LÉLEK MÉLYSÉGEI

Juhász Erzsébet: *Fényben fénybe, sötétben sötétbe*, Symposion könyvek 48, Forum, Újvidék, 1975.

Bizonyos vagyok benne, hogy Juhász Erzsébet könyve kritikánkban élénk fogadtatásra talál majd, mert olyan műről van szó, mely nyilatkozatra bírja majd az olvasókat és író-társakat egyaránt. Várható a polarizálódás is. Érthető lesz, hiszen a könyv tájainkon újszerű.

Nem mondhatjuk, hogy a pszichológia nem lett volna már jelen korábban

is irodalmunkban (Varga Zoltán Szökeése szinte hibátlan lélekrajz), de olyan mértékben, mint Juhász Erzsébet kötetében, nem kapott még sohasem központi szerepet. Mind a 17 írásnak a célja az emberi lélek legrejtettebb rezzenéseinek művészi ábrázolása. A pszichológia egy-egy íráson belül oly mértékben érvényesül, hogy az olvasónak már-már az a benyomása, nem is irodalmi művel, hanem lélekrajzzal áll szemben. A novellák mind „tudatfolyamok”, amelyekben a szerző arra törekszik, hogy reprodukálja hősei érzésmeneteit. Juhász Erzsébetnél ehhez egy másik írói szándék is kapcsolódik: a tömörségre való törekvés. E kettő ered-